

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.7.220>

İNGİLİS DİLİNDƏ İŞLƏNƏN ONOMASTİK REALİLƏR

Şəhla Salmanova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://Orcid.org/0008-0009-1692-9996>

salmanovashehla98@gmail.com

Xülasə

Məqalə leksikologiyanın tərkib hissəsi olan onomastikadan bəhs edir. Bu termin yunanca onomazein ("adlandırmaq") feilinə əsaslanır. Bir çox elmlər kimi onomastikanın özü də xüsusi bölmələrdən ibarətdir. Onomastika, məsələn, şəxsi adları və ya yer adlarını, müəyyən bir bölgənin və ya tarixi dövrün adlarını, hətta müəyyən bir müəllifin personajlarının adlarını öyrənmə bilər. Onomastika semantikanın ayrı-ayrı sözlər arasındakı mənə və mənə əlaqələri ilə məşğul olan bölməsidir. Məqalədə həmçinin antroponimlər (insan adları), toponimlər (coğrafi adlar), hidronimlər (dəniz, göl, okean və s. adları), zoonimlər (amin adları) və onların mənşəyi, mənaları haqqında ətraflı məlumat verilir. İngilis antroponimik toponimik, hidronimik və zoonimik sisteminin genişlənməsinə kömək edən faktlar da qeyd olunur.

Açar sözlər: onomasiologiya, antroponimlər, toponimlər, hidronimlər, zoonimlər, linqvistik dil elementləri.

ONOMASTIC REALIA USED IN THE ENGLISH LANGUAGE

Shehla Salmanova

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

The article deals with onomastics, which is a part of lexicology. This term is based on the Greek verb onomazein ("to name"). Like many sciences, onomastics itself consists of special sections. Onomastics can study, for example, personal names or place names, the names of a particular region or historical period, and even the names of characters by a particular author. Onomastics is a section of semantics that deals with the meaning and semantic relationships between individual words. The article also provides detailed information about

anthroponyms (human names), toponyms (geographical names), hydronyms (names of seas, lakes, oceans, etc.), zoonyms (names of animals), and their origin and meanings. The facts that contributed to the expansion of the English anthroponymic toponymic, hydronymic and zoonymic system are also noted.

Key words: onomastics, anthroponyms, toponyms, hydronyms, zoonyms, linguistic language elements.

ОНОМАСТИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ, ИСПОЛЬЗУЕМЫЕ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Шахла Салманова

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

В статье рассматривается ономастика, как составная часть лексикологии. Термин «ономастика» происходит от греческого глагола *onomazein*, что означает «называть». Как и многие другие науки, ономастика подразделяется на отдельные разделы. Она может изучать, например, личные имена, географические названия, имена, характерные для определённого региона или исторического периода, а также имена персонажей конкретного автора. Ономастика является разделом семантики, занимающимся значением и смысловыми связями между отдельными словами.

В статье также подробно рассматриваются антропонимы (имена людей), топонимы (географические названия), гидронимы (названия морей, озёр, океанов и т. д.), зоонимы (имена животных) и их происхождение и значение. Отмечаются факторы, способствующие расширению английской антропонимической, топонимической, гидронимической и зоонимической систем.

Ключевые слова: ономастика, антропонимы, топонимы, гидронимы, зоонимы, лингвистические языковые элементы.

Giriş/Introduction

Onomastik vahidlər ədəbi dilin bədii üslubunun lüğət tərkibini zənginləşdirir, əsərin məzmununa, ideyasına, surət xəttinə və s. xidmət edir. Tarixi inkişaf boyu xalqın formalaşmasının bütün mərhələlərində iştirak edən onomastik vahidlərin tarixi-müqayisəli aspektdə tədqiqi əvəzsiz rol oynayır. Onomastika müasir dilçilikdə hərtərəfli tədqiqə ehtiyacı olan bir bölmədir. Dilçilikdə “onomastika”

sözünün iki mənası izah olunur: 1) dildə mövcud olan xüsusi adların hamısı; 2) dilçiliyin xüsusi adları öyrənən bəhsi.

A.Qurbanov isə dildəki xüsusi adların məcmusunun – onomastika, ondan bəhs edən dilçilik sahəsinin isə onomalogiya adlandırılmasını daha məqsədəyönlü hesab etmişdir [Qurbanov, 1977:156]. Onomastika bütövlükdə xüsusi adların toplusudur. Xüsusi adlar isə öz vəzifə, funksiya və mənalarına görə ümumi adlardan kəskin surətdə fərqlənir. Onomastikanın əsas tədqiqat obyektı olan xüsusi adları öyrənmək üçün ona müxtəlif istiqamətdən yanaşmaq lazımdır. Xüsusi adların yaranması – praktik cəhət, adların həm elmi, həm də metodoloji cəhətdən öyrənilməsi isə nəzəri cəhətdir. Həm ümumi, həm də xüsusi adların yaranması bizi nitqin yaranması dövrünə aparıb çıxarır. Ümumilikdə, ad anlayışı çox qədimdir. Ümumi adlar ilkindir, xüsusi adlar isə ümumi adlardan törəmişdir. Qeyri-real olsa da, təsəvvür etsək ki, adlar yaranan zaman yazıya alınsa idi, demək olar ki, onomastik vahidlərin etimologiyasını aydınlaşdırmağa ehtiyac olmazdı. Nitqin yaranması və tədricən inkişafı ilə bağlı olaraq, xüsusi adların yaranması zərurəti meydana çıxmışdır. Xüsusi adlar xalqın tarixini, psixologiyasını, milli adət-ənənələrini, dünyagörüşünü, həyat tərzini və s. izah edir, aydınlaşdırır. Adlandırma zamanı, ilk növbədə, millətin öz dilinə məxsus spesifik cəhətlər əks etdirilir.

Onomastikanın əsas və ən geniş yayılmış sahəsinə antroponimika təşkil edir. Bu termin dilçilikdə “insan adları haqqında elm” mənasında işlənir. Antroponimika insan adlarının əmələ gəlməsini, inkişafını, təkmilləşməsini bir sözlə, adların keçmişini və müasir vəziyyətini öyrənir. Mühitin təzahüründə bütün əşyalar kimi insanları da adlandırmaq, fərqləndirmək, çağırmaq, ehtiyacı yaranmışdır ki, buradan da zəngin xüsusi adlar sisteminə daxil olan adlar, ləqəblər, müxtəlif cür adlandırmalar əmələ gəlmişdir. Antroponimlər insan cəmiyyəti yarandığı gündən bir qədər sonra dilin yaranması, yəni ünsiyyətlə bağlı olaraq meydana gəlmişdir. Bəşəriyyətin yaranması və inkişafı ilə əlaqədar olaraq antroponimsiz keçinmək mümkün olmamışdır. Şifahi və yazılı mənbələrimizdə mövcud olan xüsusi adlar həmin fikri təsdiq edir. Toponimlər, hidronimlər, oronimlər, etnonimlər onomastikanın ən qədim sahələrindəndir. Öz təbiəti etibarlı ilə coğrafi adlar da sözdür, bütün sözlər kimi dilin ümuminkişaf qanunlarına tabedir. Yazılı ədəbiyyatımızda, xalq danışığı dilində və bədii üslubda mövcud olan coğrafi adlar onomastikanın digər növlərindən fərqli xüsusiyyətlərə malikdir.

İngilis dilində işlənən realilər. Kulturoloji amil olaraq realilər dilin inkişafında xüsusi rol oynayır. Realilərin tərcümədə böyük əhəmiyyəti vardır [Рыбакин, 1973:78].

İngilis dilinin realiləri nəinki ingilis dilinin regional variantlarının formalaşmasına təsir göstərər, eləcə də Azərbaycan dilinə də onların keçməsi ingilis ədəbiyyatının tərcüməsinin nəticəsidir. Məsələn: golf – qolfçu, qolf oyunu, qolf meydançası və s. Ümumiyyətlə, realilər, təbii şəkildə xalq yaradıcılığı nəticəsində, müəyyən xalqın adəti, tarixi, mədəni həyatı ilə yaranır. Bəzən realilərlə terminləri eyniləşdirirlər, düzdür, onlar arasında xüsusi sədd çəkmək olmasa da, fərqləri çoxdur. Terminlər daha çox elmi-üslubda, realilər isə üslubi xüsusiyyətlərinə görə bədii ədəbiyyatda istifadə olunur, bundan başqa terminlər beynəlxalq xarakter daşıyır, realilər isə millilik xarakterinə malikdir. Realilər konkret xalqın mədəniyyəti ilə bağlı olduğundan onlar həm məhdud şəkildə işlənir, həm də linqvokulturoloji faktor olaraq dilə rəngarənglik gətirir.

Xüsusi isimlər dilçiliyinin bir şöbəsi olan onomastika (onomasiologiya) tərəfindən öyrənilir. Lakin xüsusi adların ayrı-ayrı kateqoriyaları müxtəlif tətqiqat üsulları tələb edir. Bunun zəminində onomastika elminin bir sıra şöbələri meydana gəlmişdir: toponomastika, antroponimika, hidronimika, zoonimika və s.

Dilçilik elmi hal-hazırda elə bir inkişaf mərhələsindədir ki, dilin leksiksematik sisteminə daxil olan ümumi isimlər və eləcə də başqa sözlər leksiksemantik qruplar şəklində öyrənilir. Onomastika dilçiliyin bu nəliyyətindən kənarda qala bilməz. Xüsusi adların fərdiləşdirici xüsusiyyəti yalnız ifadə obyektinə münasibətdə müəyyən əhəmiyyətə malikdir. Bu, xüsusi ismin dilin başqa sözləri ilə, eləcə də xüsusi isimlərlə bağlı öyrənilməsinə mane olmur. Ümumi isimlərə görə isimlər də bir növ onomasioloji sistemlər əmələ gətirir. Antroponimlər, toponimlər, hidronimlər, zoonimlər kimi ümumi siniflərdən başqa, xüsusi isimlərin daha kiçik sinifləri də vardır. Antroponimlər şəxs adı, kişi adı, qadın adı, təxəllüs, ləqəb və s. kimi kiçik siniflərə bölünür. Toponimlərin qitə adları, ölkə adları, şəhər adları, kənd adları, dağ adları, meşə adları və s. siniflərini ayırd etmək olar. Hidronimlər okean adları, dəniz adları, göl adları, çay adları və s. söz kateqoriyalarını birləşdirir. Zoonimlər at adları it adları, pişik adları və s. kiçik qruplar təşkil edir. Xüsusi adlar antroponimlər, zoonimlər, toponimlər və hidronimlər olmaq üzrə nəzərdən keçirilə bilər. Antroponimlər və zoonimlərin yanaşı verilməsini onunla əsaslandırmaq olar ki, onların hər ikisi canlı varlıqları bildirib, müştərək qrammatik və onomasioloji xüsusiyyətə malikdir. Toponimlərlə hidronimlərin yanaşı verilməsinin də o qədər də izaha ehtiyacı yoxdur. Bunlar bir-birinə çox yaxın olan söz kateqoriyalarıdır. Həmin prinsip məntiqi cəhətdən qüsursuz olsa da, zoonimlərin tədqiqini bu tədqiqata cəlb etməməyi lazım bildik. Zoonimlərin tədqiqi başqa xüsusi adların (antroponimlər,

toponimlər, hidronimlər) öyrənilməsi ilə eyni səviyyədə deyil. Zoonimlər bir elm kimi hələl materialın toplanılması və ilkin işlənilməsi mərhələsindədir.

Adlar xalqın müxtəlif etnolinqvistik və etnotipoloji xüsusiyyətlərini əks etdirən, cəmiyyət tarixinin ən qədim qatlarında formalaşan dil elementləri olmaqla lüğət tərkibinin xüsusi bir hissəsini təşkil edir. Bu tipli dil elementlərinin tarixi-müqayisəli aspektdən araşdırılması müxtəlif dilçilik problemlərinin aydınlaşdırılmasında, o cümlədən dilin formalaşma tarixinin və mədəniyyətinin təşəkkül mərhələlərinin öyrənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məlumdur ki, hər bir xalqın öz adət-ənənəsi və özünəməxsus mədəniyyəti var. Bunlar arasında müəyyən oxşar cəhət olsa da, fərqli cəhətlər daha çoxdur [Warner, 1965:102].

Antroponimlər. Şəxs adları müəyyən cəmiyyətə mənsub olub, şəxslərin bir-birindən nominal olaraq fərqləndirmək üçündür. Şəxs adları sosial həyatın iki qütübü arasında özünü doğrultmalıdır: bu qütblərdən biri ailə həyatı, o birində isə həmin ailənin mənsub olduğu ən böyük etnik bütöv (xalq, tayfa və s.) dayanır. Advermə ailəvi işdir, ona görə də adın seçilməsində ailənin yaşlı, ağılkəsən üzvlərinin arzu və zövqləri, ailəvi ənənə nəzərə alınır. Bununla bərabər, advermə ictimai-sosial işdir, ona görə ki, ad ailə çərçivəsində və yaxın qohumların iştirakı ilə seçilsə də, bu zaman istifadə edilən meyar, ümumiyyətlə, cəmiyyətdə məqbulsayılmalıdır. Şəxs adlarının iki vəzifəsi vardır. bunların birincisini “işarələndirmə”, ikincisini isə “vokativ” funksiya adlandırmaq olar. Birinci funksiya şəxslər haqqında danışanda, ikinci funksiya isə şəxslərin bir-birinə müraciəti zaman işə yarayır. İlkin şəxs adları üçdür: ad, ata adı və фамилия. Bu üç antroponim birlikdə eyni bir obyektə aid olur, lakin onlar həmin obyekti bir-birindən fərqli şəkildə ifadə edirlər: ad birbaşa şəxsin özünə aiddirsə, ata adı onun atasına görə, фамилия babasına və daha uzaq əcdadlarına görə ifadə edir. Ona görə də müəyyən bir şəxsin atasının adı və фамилиясы müvafiq şəxslərin adlarından törəmədir.

Toponimlər. Xüsusi isimlərin bir növü də yer adlarıdır. Toponimlər müxtəlif sisniflər, kateqoriyalara aiddirlər: qitə adları, bölgə adları, şəhər adları, kənd adları, dağ, dərə və s.

Toponimlərin aid olduqları obyektlər müəyyən tarix ərzində mövcud olub, mövcudiyyət tərzinə görə də hərəkəti olmadıqlarından onlar müəyyən ərazi ilə bağlıdır. Bundan başqa, toponimlər müvafiq ərazidə hansı etnik qrupların yaşaması ilə bağlıdır. Aydın məsələdir ki, müəyyən ərazidəki toponimlərin sayı müvafiq obyektlərin varlığı ilə də bağlıdır. Eyni ərazidəki eyni dilə mənsub olan toponimlər bir növ sistem əmələ gətirir. Ona görə də müvafiq obyektlərin sıradan

çıxması onlarla bağlı olan toponimlərin sıradan ıxmasına səbəb olur, bu növ bütövlükdə toponimik sistemdə dəyişikliyə aparıb çıxarır. Dilin leksik sistemində əsas qarşılaşmalar leksik-sematik qruplar içərisində reallaşdığı kimi, toponimik sistemdə də onun təşkeledici əsasını yaradan fərdi toponimlərin qarşılaşması meydana çıxır. Fərq orasındadır ki, leksikadakı semantik məsafəni toponimikada ərazi cəhətdən uzaqlaşma əvəz edir. Adətən eyni sinfə aid olan toponimlər bir-birindən fərqlərin, eyni kateqoriyaları toponimlər qarşılaşır.

Zoonimlər. Dilçilikdə zoonimlər kifayət qədər geniş, hərtərəfli sistemli tədqiqata cəlb edilməmişdir. Lakin ara-sıra bəzi məqalələr, ayrı-ayrı tədqiqat işlərində zoonimlərlə bağlı müxtəlif fikirlər öz əksini tapmışdır. Aparılan araşdırmalardan belə bir nəticə hasil olmuşdur ki, dilin zooloji sistemində it və at adları kəmiyyətcə daha çox işlənmişdir ki, bunu araşdırmaçılar bəzən həmin heyvanların qədim dövrdə totem olaraq qəbul edilməsi ilə; bəzən xalqın təsərrüfat fəaliyyəti ilə; bəzən də kralların, sərkərdələrin, başçıların minik və döyüş vasitəsi kimi tarixən öz xüsusi atının olması ilə izah etmişlər.

Nəticə/Conclusion

İngilis dilində işlənən realilər dilin leksik sistemində xüsusi yer tutur. Dildə işlənən realilər mənsub olduğu dilin lüğət tərkibini zənginləşdirir, mənsub olduğu xalqın adət-ənənələri, milli koloriti, geyim tərz, dini mərasimləri haqqında məlumat verir, bağlı olduğu dövr haqqında, həmin dövrün tarixi xüsusiyyətləri, sosial-iqtisadi münasibətləri haqqında geniş təsəvvür yaradır.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Qurbanov, A.M. (1977). Ümumi dilçilik. – Bakı: “Maarif”. – 456 s.
2. Шпицбардт Г. (1976). Отличительные особенности американского варианта английского языка. – Москва: “Наука”. – 176 с.
3. Рыбакин, А.И. (1973). Словарь английских личных имен. – Москва: Наука. – 476 с.
4. Warner A. (1965). A short guide to English style. – London: Oxford universities Press. – 214 p.
5. <https://en.wikipedia.org/wiki/Onomasiology>
6. <https://pethelpful.com/horses/>

Məqalə tarixçəsi

Daxil olub 20.04.2025

Qəbul edilib 10.05.2025

Nəşrə tövsiyə edib *Ülviyyə Hacıyeva*
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent